

СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 376.1

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.11>

Дорожко І. І.

*кандидат психологічних наук,
професор кафедри психологічної та педагогічної антропології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

Туріщева Л. В.

*учитель
Харківської спеціальної загальноосвітньої школи № 23*

Малихіна О. Є.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психологічної та педагогічної антропології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗПР ЗА ДОПОМОГОЮ НАСТІЛЬНИХ ІГОР

DEVELOPMENT OF COHERENT SPEECH IN CHILDREN WITH DELAY IN MENTAL DEVELOPMENT USING TABLE GAMES

У статті проаналізовано особливості застосування настільних ігор як прийому розвитку зв'язного мовлення учнів молодших класів із затримкою психічного розвитку. Модернізація системи освіти в Україні, зміна її орієнтирів на особистісний розвиток учня з особливими освітніми потребами, на формування його інтелектуального потенціалу та забезпечення психологічного комфорту, вимагає змін і в системі сучасної освіти. В зв'язку з підвищеними вимогами до суспільного виховання актуальною є проблема вдосконалення системи навчання та навчання дітей із затримкою психічного розвитку. Від того, яким буде зміст підготовки цієї категорії дітей та саме як вона буде здійснюватися, залежить не лише якість шкільного навчання, а й формування особистості майбутнього учня.

Здійснено теоретичний аналіз психологічних досліджень з проблеми розвитку мовлення молодших школярів із затримкою психічного розвитку, розкрито вплив корекційних занять з настільними іграми розмовного жанру на розвиток зв'язного мислення у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше виявлено, що використання настільних ігор сприяє розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Практичне значення роботи полягає у тому, що на основі обґрунтування теоретичних положень розроблено психолого-педагогічні рекомендації для психологів та педагогів з питань впровадження настільних ігор розмовного жанру у корекційно-розвивальну роботу. Підібрано настільні ігри розмовного жанру (або правила гри адаптовано під можливості та особливості дітей даної категорії), які можна використовувати на корекційних заняттях з дітьми першого класу з затримкою психічного розвитку для формування зв'язного мовлення.

На основі отриманих результатів формувального для контрольних експериментів розроблено психолого-педагогічні рекомендації з особливостей організації та проведення настільних ігор розмовного жанру, спрямованих на формування та розвиток зв'язного мовлення у молодших школярів із ЗПР.

Ключові слова: мовлення, зв'язне мовлення, молодші школярі, затримка психічного розвитку, настільні ігри.

Scientific article analyzed peculiarity of using table games as method of development of coherent speech in junior classes pupils with delay in mental development. Modernization of educational system of Ukraine, change its guides for individual development of pupils with special educational needs, for formation its intellectual potential and ensuring of psychological comfort, requires changes in modern educational system. Due to increased requirements to social education actual problem is improving educational system and education of children with delay in mental development. Quality of school education and formation of future pupil's personality depends contents preparation of this children's category and how it will improve.

It's done theoretical analysis of psychological researches of problem speech in progress younger schoolchildren with delay in mental development, revealed influence of corrective classes with table games of spoken genre for development coherent thinking in junior classes pupils with delay in mental development.

Scientific novelty obtained results is that at first discovered that using table games helps development of coherent speech in junior classes pupils with delay in mental development.

Practical meaning is that with substitution of theoretical provision was developed psychological and pedagogical recommendations for psychologists and teachers of questions implementation table games of spoken genre in corrective and development work. Table games selected of spoken genre (or rules of game was adapted for opportunities and

specifics children of such category), which can use on corrective classes with pupil of first form with delay in mental development for development of coherent speech.

Based on obtained results of forming and control experiment was developed psychological and pedagogical recommendations with organization and realization of table games of spoken genre directed on forming and develop coherent speech in junior classes pupils with delay in mental development.

Key words: speech, coherent speech, junior classes pupils, delay in mental development, table games.

Вступ. Модернізація системи освіти в Україні, зміна її орієнтирів на особистісний розвиток учня з особливими освітніми потребами, на формування його інтелектуального потенціалу та забезпечення психологічного комфорту, вимагає змін і в системі сучасної освіти.

У зв'язку з підвищеними вимогами до суспільного виховання актуальною є проблема вдосконалення системи навчання та навчання дітей із затримкою психічного розвитку.

Одним з найважливіших напрямків у вирішенні проблеми корекції мислення молодших школярів із затримкою психічного розвитку виступає створення у початкових класах умов, які забезпечують повноцінний розвиток молодших школярів, пов'язаний з формуванням стійких пізнавальних процесів, вмінь та навичок розумової діяльності, якостей розуму, творчої ініціативи.

Вивченням закономірностей у дітей з відхиленнями в розвитку займалися Л. Виготський, О. Запорожець, О. Колишкін, О. Терета, Л. Прохоренко, С. Цапенко, тощо. У свою чергу, В. Кротенко, Т. Сак, Д. Степанюк розглядали проблему корекції затримки психічного розвитку у дітей різного віку. Особливу увагу вчені надають корекції мовлення, вважаючи, що саме мовлення не тільки сприяє процесу пізнання навколишнього світу, але і забезпечує соціалізацію дитини. Спеціалісти підкреслюють важливість корекції зв'язного мовлення, яке лежить в основі комунікації. Педагоги, логопеди, дефектологи, психологи розглядають та аналізують різні прийоми з корекції зв'язного мовлення, але можливості та особливості часу потребують постійної роботи у цьому напрямку.

Мета дослідження – проаналізувати особливості застосування настільних ігор як прийому розвитку зв'язного мовлення учнів молодших класів із затримкою психічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжні та вітчизняні вчені, досліджуючи особливості мови, пов'язували її розвиток із мисленням. Так, Л.С. Виготський підкреслював залежність розвитку мови від засобів мислення дитини та від її соціально-культурного досвіду. Вчений підкреслював, що під час розвитку мови дитина опановує знакові (мовні) засоби мислення. Таке оволодіння знаковими засобами мислення відбувається в процесі спілкування дитини з дорослими.

У зарубіжній науці найвідомішою є теорія Ж. Піаже. Учений розкрив когнітивний (інтелектуальний) базис розвитку мови. На його думку, найважливішою причиною виникнення мови у дитини є розвиток сенсомоторного інтелекту. Психолог зазначав, що розвиток сенсомоторного інтелекту відбувається на різних стадіях. На кожній стадії,

разом із інтелектуальним розвитком дитини можна спостерігати також її мовленнєвий розвиток. Мова, на думку Ж. Піаже, з'являється на базі семіотичної (символічної) функції та є її окремим випадком.

Ж. Піаже робить висновок, що мислення передую мові. Тому що, мова є лише окремим випадком символічної функції, яка формується до певного періоду розвитку дитини. Отже, виникнення мови ґрунтується на певному когнітивному базисі. Мова впливає на розвиток мислення дитини, суттєво перебудовує її.

Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку вивчали Н. Баташева, І. Глущенко, О. Мілевська, І. Омельченко, Л. Прохоренко, О. Терета, тощо.

Учені звертають увагу на той факт, що в оволодінні мовою дитина рухається від частини до цілого: від слова до поєднання двох або трьох слів, далі – до простої фрази, ще пізніше – до складних речень. Кінцевим етапом є зв'язне мовлення, що складається з низки розгорнутих речень. Граматичні зв'язки в реченні та зв'язки речень у тексті є відображенням зв'язків та відносин, що існують насправді. Створюючи текст, дитина граматичними засобами моделює цю дійсність [5, 10, 18].

Закономірності розвитку зв'язного мовлення дітей з моменту його виникнення розкриваються у дослідженнях Т. Оліфарчук [12]. Вона показала, що розвиток зв'язного мовлення йде від оволодіння ситуативною мовою до оволодіння контекстною, потім процес удосконалення цих форм протікає паралельно. Формування зв'язного мовлення, зміна функцій залежить від змісту, умов, форм спілкування дитини з присутніми, визначається рівнем її інтелектуального розвитку.

Вчені відзначають, що процес мови багато в чому залежить від розвитку фонематичного слуху, тобто, вміння відрізнити одні мовні звуки (фонемі) від інших. Саме недостатня сформованість слухового сприйняття, фонематичного слуху характерна для дітей із затримкою психічного розвитку найчастіше є причиною неправильної вимови звуків, слів, фраз [5, 14, 17].

І. Омельченко [13] зазначає, що недостатня сформованість граматичного складу мови є одним із найбільш яскравих проявів загального недорозвинення мови, що характеризують усне мовлення дітей із ЗПР. Труднощі у цих дітей виникають при визначенні кольору та форми, при роботі з антонімами та синонімами. Обмеженість лексичних засобів у дітей із ЗПР можна спостерігати при складанні речень за опорними словами та із заданими словами.

Також, для мови дітей із ЗПР характерні труднощі у складанні речень. Помилки у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку зустрічаються часто. Найбільш поширена помилка – порушення порядку слів [7].

Одним із характерних проявів несформованості граматичного складу мовлення є вживання прийменників. Діти із ЗПР, як правило, не використовують складні прийменники. При вживанні простих прийменників виникають помилки. Наприклад, замінюють прийменник або його пропускають.

Слід зазначити, що несформованість мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку обумовлює надалі порушення письма.

Говорячи про словниковий запас дітей із ЗПР можна відзначити:

- 1) розходження між пасивним та активним словником;
- 2) неточне вживання слів;
- 3) використовують мало слів, що позначають загальні поняття та конкретизують ці поняття;
- 4) активізація словникового запасу зазнає труднощів.

Слід зазначити, що для молодших школярів із ЗПР характерна недостатньо розвинена інтонаційна вираженість мови. Тому, можна спостерігати нерозвиненість емоційного інтелекту [2, 18].

Період словотворення у дітей із ЗПР настає пізніше і затягується до 7–8 років.

Відомо, що діти із затримкою психічного розвитку мають такі найбільш виражені особливості: недостатній запас знань та уявлень про навколишнє середовище, знижена пізнавальна активність, уповільнений темп формування вищих психічних функцій, слабкість регуляції довільної діяльності (ім потрібне активне орієнтування у завданні), порушення різних сторін мови.

О. Кравченко, Є. Цатурова зазначають, що діти із ЗПР здебільшого використовують іменники та дієслова, причому предметний та дієслівний словниковий запас низький, неточний. Учні молодшого шкільного віку не знають багатьох слів як абстрактного значення, часто замінюють слова описом ситуації чи дії, з яким пов'язане слово. Відчувають труднощі у доборі слів-антонімів і особливо слів-синонімів [9].

У роботах Т. Сак зазначено, що досить часто у мовленні дітей із ЗПР спостерігаються помилки у вживанні прийменників, які пов'язані з їх заміною або навіть пропусками прийменників. Велика кількість помилок у визначенні відмінка слова, відповідно до іменників з дієсловами та прикметниками. Авторка наголошує, діти зазнають труднощів у створенні нових слів за допомогою суфіксів, приставок [16].

За даними досліджень Т.Ткачук, висловлювання дітей із затримкою психічного розвитку нецілеспрямовані, зазвичай, вони використовують нескладні граматичні конструкції. При складанні речень за опорними словами спостерігаються недоліки в граматичному оформленні мови [18].

У свою чергу, Н.Карпенко [6] вважає, що для дітей із затримкою у розвитку характерна проста діалогічна мова. При побудові речень діти допускають багато помилок, часто повторюють одні й тіж самі фрази. Це свідчить про порушення динаміки мовної

діяльності, у несформованості внутрішньої мови та є показником у проблемах зв'язного мовлення.

Часто у дітей із затримкою психічного розвитку спостерігається схильність до складних мовних зворотів. Складнопідрядні речення дуже широкі, іноді складаються з двадцяти слів. Складається враження, що дитина розпочавши висловлювання, не може його завершити.

Як показує аналіз психолого-педагогічної літератури, для дітей із затримкою психічного розвитку складності розвитку зв'язного мовлення виявляються в семантичному оформленні висловлювань, у лексико-граматичному напрямку, недостатньому словниковому запасі. Тому актуальною стає проблема виділення прийомів, спрямованих на корекцію цих проблем.

Вчені та фахівці визначили показники зв'язного мовлення: змістовність (хороше знання предмету); точність (правдиве зображення того, що оточує дійсність); логічність (послідовність викладу думок); ясність (зрозумілість для оточуючих); правильність, багатство (різноманітність).

Проблеми формування зв'язного мовлення в дітей із ЗПР пов'язані з особливостями їхнього інтелектуального розвитку. Цю особливість, безумовно, необхідно враховувати при використанні прийомів і методів. Проаналізуємо прийоми, які використовують фахівці у роботі з дітьми.

Насамперед, слід вказати на можливість сюжетно-рольової гри. Діти молодшого шкільного віку люблять грати. Тому, цю особливість можна використовувати у роботі. Дослідження Г. Ватанюк [1] дозволяють стверджувати, що сюжетно-рольова гра позитивно впливає на розвиток зв'язного мовлення. У ході гри дитина вголос розмовляє з іграшкою, говорить і за себе, і за неї, наслідує гудіння літака, голоси звірів, тощо. Отже, у сюжетно-рольовій грі розвивається мовна активність дітей.

Н.Данілова, Т. Давидюк [3] зазначають, що сюжетно-рольова гра створює умови для виникнення реальних стосунків, які беруть участь у грі дітей. Така ситуація розвиває якості, що дозволяють успішно взаємодіяти з іншими дітьми.

Особлива увага приділяється дидактичним іграм, які можна використовувати на логопедичних заняттях. Так, С.Колтунова вважає, що в процесі дидактичних ігор відбувається формування загальної, дрібної та артикуляційної моторики; розвивається відчуття ритму; формуються фонематичні процеси, мовні вміння та навички; покращуються лексичні та граматичні можливості мови, а також удосконалюються комунікативні навички [8].

Рухливі ігри, які подобаються дітям, також можна використовувати для мовного розвитку. Так, дослідження Л. Стахової показують, що на таких заняттях дітей можна знайомити з новими словами, формувати вміння розуміти, розрізняти і вживати слова активної промови. Дитина може знайомитися із назвами предметів, збільшувати словниковий запас.

Інтерес викликають дослідження Н. Федорової та І. Іванової, які розглядали розвиток зв'язного

мовлення дітей за допомогою мистецької творчості. Дослідники підкреслюють, що в процесі малювання діти знайомляться з навколишнім світом через образи, фарби, звуки. Автори стверджують, що ця діяльність активізує словниковий запас, створює умови для прояву інтонацій у мові [20].

В останні роки фахівці все частіше стали використовувати навчальні комп'ютерні програми, за допомогою яких з'явилися реальні можливості для якісної індивідуалізації навчання учнів із затримкою психічного розвитку, що позитивно впливає на мотивацію навчання, його результативності та прискорює процес корекції мови [18].

Заслужують на аналіз роботи дослідників, які розглядають фольклор як спосіб розвитку зв'язного мовлення. Фольклор – це яскраві та виразні уявлення, що, безумовно, викликає інтерес у дітей. Використання приказок, пісень, загадок, скоромовки, чистомовки покращують почуття ритму, формують звукову культуру мовної діяльності, розвивають інтонаційну промовистість, забезпечують тренування артикуляційного апарату. Крім того, метафори, епітети, порівняння, що використовуються в загадках, сприяють розвитку зв'язного мовлення. Через загадки поповнюється словниковий запас, дитина вчиться осмислювати переносні значення слів. Малі фольклорні форми сприяють оволодінню звуковими та граматициними аспектами мови [11].

Також, вчені досліджували розвиток мовленнєвої активності дітей із ЗПР за допомогою наочного моделювання, зміст якого полягає у тому, що мислення дитини розвивають за допомогою спеціальних схем, моделей. Використовуючи метод моделювання, можна навчити дитину зображувати предмети, явища, дії, поняття, епізоди тексту за допомогою спрощених схематичних зображень-символів, знаків. Наочне моделювання успішно використовують для повідомлення дітям різноманітних знань, а також як засіб розвитку розумових та мовленнєвих їх здібностей [7].

Особливо слід зупинитися на дослідженнях, у яких аналізуються особливості використання малюнків у розвитку зв'язного мовлення. Цьому прийому присвячені дослідження Л. Калмікової [5], Н. Савінової [15], Т. Сак [16], тощо.

Існує досить багато думок щодо цього напрямку. Вчені підкреслюють, що коли дитина опановує перші навички зв'язного викладу думок «на одну тему», одночасно вона засвоює ознаки предметів, а отже, розширюється словниковий запас.

Слід зазначити, що для збагачення словникового запасу дуже важливо проводити підготовчу роботу до складання кожного оповідання-опису, нагадуючи дитині про ознаки описуваних предметів.

Також наголошується, що в результаті складання оповідань за серіями картинок дитина повинна засвоїти, що розповіді потрібно будувати у суворій відповідності до послідовності розташування картинок.

Дослідники звертають увагу на те, що при складанні оповідання з сюжетної картини важливо пра-

вильно підібрати картину. Картина має відповідати декільком вимогам. По-перше, картинка повинна бути яскравою та цікавою для дитини. По-друге, сюжет на картинці повинен відповідати дитині даного віку. По-третє, на картині має бути невелика кількість дійових осіб. По-четверте, картинка не повинна бути перевантажена різними деталями, що не мають прямого відношення до її основного змісту.

Слід зазначити, що складання оповідання з картинок припускає, що дитина розуміє сенс зображеної на картині події і визначає своє ставлення до неї, вміє відповісти на запитання по картинці.

Також, слід звернути увагу на роботи вчених, які розглядали розвиток зв'язного мовлення у процесі конструювання [19, 4].

Отже, у психолого-педагогічній літературі вченими проаналізовано різні прийоми щодо формування зв'язного мовлення у дітей із ЗПР, але недостатньо уваги приділено можливостям настільних ігор розмовного жанру для вирішення цієї проблеми. Тому, ми пов'язуємо дослідження з використанням настільних ігор.

Гра в педагогіці і психології визнана впливовим чинником розвитку особистості. Спроба систематичного вивчення гри вперше була здійснена німецьким вченим К. Гросом у XIX ст. Німецький психолог К. Бюлер визначав гру як діяльність, що виконується заради отримання функціонального задоволення. Фрейдисти бачать у грі вираз глибоких інстинктів або потягів. Д.Б. Ельконін розглядав гру як діяльність, у якій складається та вдосконалюється керування поведінкою.

Одним із ефективних засобів соціалізації, розвитку та виховання дитини можна вважати сучасну настільну гру. Розвивальний потенціал гри полягає в тому, що вона містить в собі співробітництво, усвідомлення учнями важливості спілкування як норми життя, формує цілісне уявлення про гру як про спосіб фізичного, психічного та соціального розвитку особистості через опис усіх сфер життєдіяльності сучасної людини. Також, гра формує типові навички соціальної поведінки, орієнтацію на групові або індивідуальні дії та кооперацію, розвиває схожі етнічні характери, стереотипи поведінки в людських спільнотах. Формування цих навичок забезпечується мовним розвитком дитини.

Практики відзначають ефективність використання настільних ігор для розвитку мовлення такими особливостями:

- 1) настільна гра є добре відомою, звичною та улюбленою формою діяльності для будь-якої дитини;
- 2) це один із найбільш ефективних засобів активізації, який залучає учасників до ігрової діяльності за рахунок змістовної природи самої ігрової ситуації та може викликати високе емоційне та фізичне навантаження;
- 3) гра є мотиваційною за своєю природою;
- 4) дозволяє вирішувати питання передачі знань, навичок і здібностей, глибокого особистісного усвідомлення учасниками законів природи та суспільства;

- 5) багатofункціональна;
- 6) переважно колективна форма діяльності;
- 7) нівелює значення кінцевого результату;
- 8) у навчанні вирізняється наявністю чітко поставленої мети та відповідного їй педагогічного результату.

Вплив будь-якої настільної гри на психологічний бік розвитку дитини буде багатогранним. По-перше, настільна гра з її можливостями проектування може застосовуватися у ролі доповнення якоїсь неформальної ситуації. По-друге, універсальність ігор є незамінним ресурсом у роботі з дітьми різного віку між собою, спільно з батьками, педагогами. Атмосфера гри для дорослих і дітей звична і безпечна, дозволяє почуватися розкуто, дає можливість вільно виразити свої почуття та наміри, проявити себе без загрози авторитарного тиску й покарання, учить усвідомлювати особисті кордони — свої й інших, виражати свої потреби й почуття вербально. По-третє, комунікативні ігри являють собою змагання в здатностях переконання та співпраці. По-четверте, різноманітні властивості уможливають застосування настільних ігор у психологічному супроводі школярів, які перебувають у стресовій ситуації, що впливає на психічний розвиток і життєву позицію дитини. По-п'яте, настільні ігри можна використовувати для розвитку пізнавальних процесів школяра (пам'яті, мислення, уваги тощо), вони сприяють правильному розвитку емоційного середовища. По-шосте, великі можливості настільних ігор роблять доцільним їх використання в роботі з дітьми з ООП.

Теоретичний аналіз спеціальної методичної, педагогіко-психологічної та логопедичної літератури засвідчив наявність значного інтересу дослідників до питань організації занять в ігровій формі, підвищення якості корекції мовлення в логопедичній роботі.

Настільна гра визнається ефективним методом не лише корекцією, а й рішенням інших проблем, які є у дитини з порушеннями у мовленні. Настільні ігри багато в чому сприяють соціалізації дітей різного віку, взаємовигідній взаємодії з однолітками з одночасним вихованням якостей особистості. Сучасні діти не хочуть бути віддаленими від будь-яких нових технологічних рішень світу, що їх оточує. Гра, як і завжди, є одним із найпрогресивніших способів введення дитини в царину інформаційних потоків, занурення в процеси навчання та пізнання життя.

Чому корисно грати в настільні ігри? У настільні ігри корисно грати, тому що це:

- можливість зберегти активність і здоров'я розуму;
- спосіб набутти гарного самопочуття;
- дозволяє провести час з присутніми за веселим заняттям, урізноманітнює дозвілля;
- спосіб формування пам'яті та покращення пізнавальних навичок;
- засіб проти стресу;
- можливість всебічного розвитку дитини.

Використовуючи в своїй роботі можливості настільних ігор, логопед не тільки сприяє мовлен-

невому розвитку дитини, але створює обстановку, яка сприяє зняттю напруги і виникненню довірливих взаємин між учасниками за стислий час. Висока активність, емоційне забарвлення, умовність гри сприяють високому ступеню відкритості учасників, забезпечують відчуття безпеки, а це означає, що дитина відкидає в грі свідомий захист, у неї знижуються тривожність, вона стає сама собою.

Важливим критерієм психолого-педагогічного аналізу настільних ігор є виділення основного чи центрального вміння (вмінь), які в грі реально засвоюються шляхом виконання ігрових дій. Власне, це і буде розвивальним ефектом настільної гри. Окрім основного (центрального) вміння, яке засвоюється в грі, є низка супутніх, які також засвоюються в грі. Їх засвоєння є не прямим завданням гри, але умовою виконання центральних умінь. Наприклад, умінь утримувати в пам'яті інформацію попередніх учасників (супутнє вміння), а використання цієї інформації для продовження групового складання розповіді (центральне вміння).

Проаналізуємо особливості настільних ігор розмовного жанру. Ігри цього типу відносяться до творчих та спрямовані на розвиток зв'язного мовлення.

М.Ю. Хватцев підкреслює, що вони сприяють: співдружності педагога з дитиною; активізації інтересу до мовлення; бажанню оволодіти тими чи іншими уміньми та навичками; реформуванню старих та появи нових мовленнєвих навичок; застосуванню набутих навичок у повсякденному житті.

Можна стверджувати, що настільні ігри є однією з інноваційних унікальних форм діяльності логопеда. При цьому треба відзначити, що у корекційно-розвивальній роботі логопеди використовують настільні ігри розмовного жанру.

У корекційній роботі з молодшими школярами на увагу заслуговують настільні ігри розмовного жанру, які спрямовані на розвиток зв'язного мовлення.

Проте, проблема використання настільних ігор розмовного жанру і розвитку зв'язного мовлення в дітей із затримкою психічного розвитку у психолого-педагогічних дослідженнях не розглядалася, що і вплинуло на планування констатувального та формульовального експериментів.

Метою констатувального експерименту було виявлення рівня розвитку зв'язного мовлення учнів із ЗПР. Досліджуваними були 8 учнів перших класів Комунального закладу «Харківська спеціальна школа № 7 Харківської обласної ради». Констатувальний експеримент проходив у жовтні-листопаді 2021 року. Експеримент проводився індивідуально. Проводили дослідження зв'язного мовлення за 2 методиками. Методика 1. Вивчення зв'язного мовлення дитини молодшого шкільного віку у процесі складання описових та творчих оповідань. Методика 2. Вивчення зв'язного мовлення дитини молодшого шкільного віку у процесі розмови.

Перша методика була спрямована на вивчення зв'язного мовлення дитини молодшого шкільного віку у процесі складання описових та творчих оповідань та складалася з трьох серій. У першій серії

випробувані склали описову розповідь за картинкою, у другій – склали розповідь за серією картинок, у третій – склали розповідь або казку за вільною темою.

Друга методика була спрямована на вміння підтримувати бесіду та вести діалог. Для випробування були підготовлені питання за темою «Улюблена іграшка» і фіксувались відповіді дитини.

Нами було виділено три рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку: високий, середній та низький. Розвиток зв'язного мовлення у молодших школярів із затримкою психічного розвитку за результатами констатувального експерименту відповідає середньому та низькому рівням розвитку. Причому низький рівень представлений значною кількістю дітей (75%).

Результати констатувального експерименту показали, що особливостями зв'язного мовлення дітей із ЗПР є: лексико-граматичні помилки; бідність словникового запасу; пропуски смислових ланок; наявність великих пауз під час складання оповідання; невміння закінчити свою думку; потреба у допомозі з боку дослідника; відсутність інтонаційності у процесі розповідання; відсутність бажання до складання оповідання.

Отримані результати змусили нас шукати прийом за допомогою якого можна було б, не тільки формувати зв'язне мовлення у дітей молодшого шкільного віку, але і скласти атмосферу, у якій діти почували себе комфортно та отримують задоволення від участі у діяльності.

За результатами констатувального експерименту було встановлено, що існує необхідність у розробці та використанні методів розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

Мета формувального експерименту: дослідження впливу настільних ігор мовного жанру в розвитку зв'язного мовлення в учнів із ЗПР.

За результатами констатувального експерименту 8 досліджуваних були поділені на 2 групи: експериментальну та контрольну. У кожній групі був один учень із середнім рівнем і три з низьким рівнем розвитку зв'язного мовлення. Формувальний експеримент було проведено у січні-лютому 2022 року. За результатами, отриманими в ході констатувального експерименту, нами були визначені принципи корекційно-педагогічної роботи.

Принцип діяльнісного походу. Відповідно до цього підходу корекція зв'язного мовлення здійснюється у провідному виді діяльності. Оскільки у нашому експерименті брали участь учні перших класів, то ми вважаємо, що провідною діяльністю у них на даному етапі є ігрова діяльність. У нашому випадку ігрова діяльність була представлена за допомогою настільних ігор розмовного жанру.

Принцип розвитку. Будь-яка настільна гра сприяє виконанню кількох функцій для розвитку дитини. По-перше, забезпечує розвиток пізнавальних процесів (мислення, пам'ять, уява). По-друге, формує емоційно-вольову сферу. По-третє, сприяє розвитку

особистісних якостей дитини (уважність, витриманість, дисциплінованість, тощо).

У процесі використання настільних ігор педагог може використовувати різноманітну систему роботи: у грі беруть участь діти та логопед; у грі бере участь одна дитина та логопед; у грі беруть участь дитина, батьки та логопед.

Формувальний експеримент одночасно проводився за двома напрямками. Логопед проводив індивідуальні логопедичні заняття за програмою за розкладом. Дослідник проводив настільні ігри під час групових логопедичних занять один раз. Тривалість 20–25 хвилин. Усього було проведено 5 занять.

Нами використовувалися настільні ігри розмовного жанру. Особливість таких ігор полягає в тому, що дитина здатна засвоїти більше інформації та може створювати або продовжувати історію. Отже, можна почути кожну дитину і розвиває зв'язне мовлення.

Під час формувального експерименту всі групові заняття з використанням настільних ігор розмовного жанру проходили за чотирма напрямками: корекція семантичного оформлення висловлювань; корекція лексико-граматичного оформлення; корекція фразового мовлення; збільшення словникового запасу.

Слід зазначити, що у експерименті брали участь діти першого класу, у яких ігрова діяльність є провідною. Це сприяє комфортній атмосфері на заняттях.

Нами була розроблена авторська гра «Розповіді kota Баюна», яка сприяє корекції зв'язного мовлення у дітей із ЗПР за усіма напрямками.

Крім того, використовувалися й інші настільні ігри розмовного жанру: «Експромт», «Затишні історії», «Imagidice», «Скажи по-іншому».

Слід зазначити, що динаміка змін у розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів із ЗПР незначна, але можна спостерігати скорочення кількості дітей, які були віднесені нами до групи піддослідних із низьким рівнем розвитку зв'язного мовлення. Їхня кількість скоротилася на 12,5 %.

У свою чергу, кількість дітей із середнім рівнем розвитку зв'язного мовлення збільшилася на 12,5%. Результати формувального експерименту, на жаль, свідчать про те, що у нас немає піддослідних, яких можна віднести до групи з високим рівнем розвитку зв'язного мовлення. Проте навіть незначна тенденція дозволяє використовувати настільні ігри розмовного жанру для розвитку зв'язного мовлення в дітей із ЗПР.

Для аналізу достовірності отриманих даних ми використовували критерій Стюдента, який дозволяє зробити висновок, що відмінності між даними, отриманими у дітей експериментальної та контрольної груп, виходять за межі помилки вимірювання, зміни параметрів зв'язного мовлення дітей із ЗПР після проведення формувального експерименту не випадкові та носять закономірний характер ($P < 0,001$).

Висновки. Проведений якісний та кількісний аналіз результатів формувального експерименту дозволяє стверджувати, що використані принципи, напрями, методи та прийоми корекційної роботи

мають позитивну динаміку у розвитку зв'язного мовлення у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

На основі отриманих результатів формувального та контрольного експерименту були розроблені психолого-педагогічні рекомендації з особливостей організації та проведення настільних ігор розмовного жанру, спрямованих на формування та розвиток зв'язного мовлення у молодших школярів із ЗПР.

Отже, використання настільних ігор розмовного жанру можна розглядати як прийом розвитку зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку.

Перспективами подальшого дослідження вважаємо вивчення впливу використання настільних ігор розмовного жанру на розвиток комунікативних здібностей у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Ватаманюк Г. П. Ігрові технології як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. Вип. 19. Т. 3. С. 85–86.
2. Грінцова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика: навчально-методичний посібник. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
3. Данілова Н. Р., Давидюк Т. В. Гра як засіб формування іншомовної комунікативної компетенції дошкільників. *Актуальні проблеми філології та методики викладання гуманітарних дисциплін*: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2019. С. 70–72.
4. Дорожко І. І., Малихіна О. Є., Туріщева Л. В. Шкільний психолог в умовах НУШ. Професійний су провід початкової ланки освіти. Х. : ВГ «Основа», 2020. 144 с. (Серія «Психологічна служба школи»).
5. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ : НМЦВО, 2003. 320 с.
6. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя) : навч. посібник. Київ : Каравела, 2008. 192 с.
7. Кобильченко В., Омельченко І. Спеціальна психологія. ВЦ Академія. 2020. 224 с.
8. Колтунова С. Розвиток мовленнєвого спілкування дошкільнят через дидактичну гру. URL: https://www.slideshare.net/Svitlana_Koltunova/ss-57008795 (дата звернення: 27.12.2021)
9. Кравченко А. І., Цатурова Е. Ю. Теоретичні засади зв'язного мовлення в дітей із затримкою психічного розвитку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. 2016 р. С. 108–110.
10. Крутій К. Л. Розвивасмо у дітей мовлення, інтелект і здібності. Запоріжжя : ТОВ «Ліпс ЛТД», 2016. С. 76.
11. Куцолапська А. М. Психокоригувальні вправи з дітьми із затримкою психічного розвитку. *Дитина з особливими потребами*. 2016. № 1. С. 10–15.
12. Оліферчук Т. В. Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей дошкільного віку. URL: <http://cetext.ru/tavrijsekij.html?page=6#> (дата звернення: 05.01.2022)
13. Омельченко І. М. Технологія формування хронотопу комунікативної діяльності у дітей із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 2. С. 59–66.
14. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.
15. Савінова Н. В. Гра як засіб корекції та формування нормативного мовлення у дітей. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2014. Вип. 31, Том I (9): Київ : Гнозис, 2014. С. 263–268.
16. Сак Т. В. Психолого-педагогічна типологія затримки психічного розвитку та її реалізація в організації корекційного навчання. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19*. 2017. Вип. 33. С. 164–169.
17. Стахова Л. Л. Логопедична робота з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали VII Всеукр. заочн. наук.-практ. конф. (15 лют. 2018 р., м. Суми)*. Суми, 2018. С. 125–128.
18. Ткачук Т. А. Особливості корекції затримок психічного розвитку дітей. *Практична психологія в інклюзивному середовищі : матеріали I Всеукр. наук. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 21 лют. 2019 р.)*. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 109–115.
19. Туріщева Л. В., Ткаченко І. В. Настільні ігри як умова соціалізації школярів з порушенням мовлення. *Харківський осінній марафон психотехнологій : матеріали III міжрегіон. наук.-практ. конф., Харків, 26 жовт. 2019 р.* Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : Діса плюс, 2019. С. 209–211.
20. Федорова Н., Іванова І. Формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку засобами художніх творів. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: матеріали III Міжнародних педагогічних витань пам'яті професора Т. І. Поніманської Рівне*, 2020. С. 256–258.